

Акадэмічныя слоўнікі ў дапамогу настаўнікам і вучням

Арфаграфічныя

Беларуская мова як дзяржаўная мова нашай краіны адыгрывае выключна важную ролю ў жыцці сучаснага беларускага грамадства, таму адзінства арфаграфічных норм пісьмовай мовы ў значнай ступені забяспечвае стабільнасць у сферы моўнай камунікацыі. Разам з тым правапіс любой мовы не можа працяглы час заставацца нязменным, ён павінен пастаянна ўдасканальвацца. Беларускі правапіс у значнай ступені грунтуецца на фанетычным прынцыпе і таму асабліва адчувальны да любых змен у сістэме мовы, найперш у яе слоўнікавым складзе, які істотна абнавіўся ў канцы XX — пачатку XXI стагоддзя. Акрамя таго, у гэты час на старонках беларускамоўных выданняў атрымалі пашырэнне ненарматыўныя арфаграфічныя варыянты, што прывяло да парушэння адзінства правапісных норм (параўн.: *камп'ютар, камп'ютэр і кампутар, выканком і выканкам, лідэр і лідар, саіскальнік і суіскальнік* і інш.). Арфаграфічны разнабой разбурае агульную сістэму правапісу і выклікае мноства цяжкасцей у працэсе выкладання беларускай мовы. Гэта абумовіла неабходнасць удакладнення дзеючых правіл, прывядзенне іх у адпаведнасць з сучаснай моўнай практыкай.

У 2010 годзе ўведзены ў дзеянне Закон Рэспублікі Беларусь «Аб правілах беларускай арфаграфіі і пунктуацыі», які забяспечвае адзінства моўнага рэжыму ў школьным навучанні. З улікам новых правіл беларускай арфаграфіі ў Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі падрыхтаваны «Беларускі арфаграфічны слоўнік» (Мінск, «Беларуская навука», 2009, 2010, 2012) і «Беларускі арфаграфічны слоўнік для школьнікаў» (Мінск, «Аверсэв», 2010, 2011, 2013), якія з'яўляюцца неабходнай базай для засваення новых норм правапісу сучаснай беларускай мовы, матэрыялам першаступеннай важнасці для стварэння вучэбнай літаратуры новага пакалення па беларускай мове і на беларускай мове для ўсіх узроўняў адукацыі.

Гэтыя даведнікі ўключаюць як агульнаўжывальную лексіку, так і лексіку, якая атрымала шырокае распаўсюджванне ў сучаснай моўнай практыцы (*інтэрнэт, драйвер, дылер, холдынг, кансэнсус, вэб-старонка, арт-дырэктар* і інш.). Аўтары імкнуліся ўключыць у рэестры слоўнікаў як мага больш слоў, у якіх адбыліся змены ў напісанні ў сувязі з увядзеннем новых правіл: словы, у якіх канцавыя элементы -эр, -эль, перадаюцца зараз як -ар, -аль (*прынтар, фламастар, шніцаль, шпатель, скутар, камп'ютар, канцэртмайстар* і інш.); словы іншамоўнага паходжання, на якія пашырана перадача акання на пісьме (*адажыя, сальфеджыя, капрычыя, партфолія, імпрэсарыя* і інш.); запазычаныя словы з галоснымі э, е ў сярэдзіне і ў канцы слова (*панэль, тунэль, эсэнцыя, экзэма, маянэз, рэзюмэ, рэнамэ* і інш.); складанаскарачаныя словы, у напісанні якіх адбыліся змены (*выканкам, прафкам, газпрам, лінкар* і інш.); словы, у якіх змены адбыліся ў напісанні некаторых марфем (*саіскальнік, саіскальніцтва, субінспектар, дэзынфармацыя, дэзынфекцыя* і інш.). У слоўнікі не ўключаліся асабовыя назвы, але ў тых выпадках, калі назіраецца неаднолькавае напісанне ў агульным назоўніку і ў асабовай назве, некаторыя з іх пададзены (параўн.: *юпітар* (асвятляльны прыбор) і *Юпітэр астр.*, *Алімпіяда* (Алімпійскія гульні) і *алімпіяда* (спартыўны чым-небудзь)).

«Беларускі арфаграфічны слоўнік для школьнікаў», падрыхтаваны пад рэдакцыяй члена-карэспандэнта НАН Беларусі доктара філалагічных навук А.А.Лукашанца, рэкамендаваны навукова-метадычнай установай «Нацыянальны інстытут адукацыі» Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь. Абодва слоўнікі разлічаны на вучняў сярэдніх школ, настаўнікаў беларускай мовы, абітурыентаў, а таксама ўсіх, хто карыстаецца пісьмовай беларускай мовай.

Ірына
КАНДРАЦЕНА,
Любоў КУНЦЭВІЧ.

Двухмоўныя

На сучасным этапе ўсё больш актыўнага выкарыстання беларускай мовы ў сферах грамадскага жыцця актуальнымі становяцца слоўнікі самай рознай накіраванасці, якія служаць практычнай дапамогай пры яе авалоданні, — тлумачальныя, арфаграфічныя, арфаэпічныя і г.д. Безумоўна, асобнае месца сярод розных відаў слоўнікаў займаюць перакладныя двухмоўныя, паколькі ва ўмовах дзяржаўнага двухмоўя важным з'яўляецца авалоданне ў роўнай ступені абедзвюма блізкароднаснымі мовамі. У гэтым кантэксце асабліва актуальнай з'яўляецца вучэбная лексікаграфія як адна з галін айчынай агульнай лексікаграфіі, якая зараз актыўна развіваецца. Яе з'яўленне абумоўлена патрэбнасцю ў цяперашні час у слоўніках вучэбнага тыпу, што ўяўляюць самастойны від лексікаграфічных выданняў. Яны маюць свайго адрасата і сваю мэту, для іх характэрны свой адбор лексікону, пэўны аб'ём і спецыяльнае афармленне матэрыялу, свае спосабы падачы і інтэрпрэтацыя лінгвістычнай інфармацыі. Такія слоўнікі вызначаюцца вучэбнай накіраванасцю (іх асноўнай мэтай з'яўляецца ўдасканаленне ведаў школьнікаў аб блізкароднасных мовах), выкарыстоўваюцца як адзін са сродкаў навучання.

Вучэбная двухмоўная лексікаграфія выконвае важныя функцыі, адной з якіх, безумоўна, з'яўляецца апісанне лексічных складаў у вучэбных мэтах. Акрамя таго, слоўнікі гэтага тыпу забяспечваюць навучанне абедзвюма мовамі і міжмоўныя зносіны. Вучэбная накіраванасць руска-беларускіх і беларуска-рускіх слоўнікаў для школьнікаў аб'ектыўна абумоўлена тым, што беларуская мова як адна з дзвюх дзяржаўных моў пачынае вывучацца ўжо ў пачатковай школе: ёй і ў далейшым працягваюць карыстацца моўныя носьбіты ў розных сферах жыцця.

Навуковымі супрацоўнікамі акадэмічнага Інстытута мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы В.М.Нікалаевай і Т.М.Трухан у апошнія гады падрыхтавана серыя перакладных слоўнікаў рознага аб'ёму, адрасаваных вучням самага рознага ўзросту: «Краткий современный русско-белорусский словарь для школьников» (под ред. А.А.Лукашанца. — Минск: Белорус. асоц. «Конкурс», 2011), «Русско-белорусский словарь для школьников младшего возраста» (под ред. А.А.Лукашанца. — Минск: Белорус. асоц. «Конкурс», 2012), «Русско-белорусский словарь для школьников и Белорусско-рускі слоўнік для школьнікаў» (под ред. А.А.Лукашанца. — Минск, «Аверсэв», 2013), «Русско-белорусский словарь для школьников» (под ред. А.А.Лукашанца. — Минск, «Аверсэв», 2013). Гэтыя выданні ў пэўнай ступені адрозніваюцца ад іншых існуючых айчынных перакладных слоўнікаў падобнага тыпу. Акрамя агульнаўжывальнай лексікі, рэстарная частка ўключае шэраг дастаткова новых, актуальных для нашага часу слоў, выкарыстанне якіх з'яўляецца важным і неабходным для ўсіх носьбітаў-білінгваў, у тым ліку і для сучасных школьнікаў, што вельмі важна, паколькі лексічныя сістэмы абедзвюх моў XXI стагоддзя папоўніліся словамі, якія абазначаюць новыя з'явы і рэаліі з розных паняццёвых сфер — інфарматыкі, навукі, медыцыны, эканомікі і г.д.

У слоўніках падаецца самая разнастайная інфармацыя пра лексічныя адзінкі. Многія словы, у тым ліку і новыя, у гэтых выданнях суправаджаюцца даступны-

мі для вучняў кароткімі тлумачэннямі, што важна для правільнага пісьмовага і вуснага выкарыстання лексем. Прадстаўлена і акцэнтацыйная характарыстыка лексікі, што садзейнічае правільнаму вымаўленню слоў школьнікамі. У слоўнікавых артыкулах вылучаецца зона граматычнай інфармацыі: акрамя спецыяльных памет і падачы канчаткаў форм роднага склону, у пэўных выпадках паказваецца спалучальнасць слоў. Акрамя таго, у выданнях прыводзяцца аднакарэнныя сінонімы заглавачнага слова, што з'яўляецца добрай падставай для больш глыбокіх ведаў аб лексічных багаццях моў. Улічваюцца і розныя магчымасці перакладу адзінкамі другой мовы: у перакладных частках прадстаўлены сінонімы-адпаведнікі. Акрамя таго, эквіваленты семантычна размяжоўваюцца: яны асобна падабраны для кожнага значэння выходнага слова. Усё гэта дазваляе выкарыстоўваць перакладныя выданні як даведнікі для школьнікаў па нарматыўным выкарыстанні рускай і беларускай лексікі ў вуснай і пісьмовай мове.

У артыкулах адзначаных вучэбных лексікаграфічных прац з дапамогай паліграфічных сродкаў паслядоўна праводзіцца вылучэнне прынцыпова важнага — ілюстрацыйнага — матэрыялу, які арыентуе вучня на правільнае выкарыстанне рускіх і беларускіх слоў (для маркіроўкі гэтай зоны прымяняецца спецыяльны сімвал — ☆). У шматлікіх выпадках да новых, а таксама і да некаторых агульнаўжывальных слоў у якасці ілюстрацыі ўжываюцца падаюцца словазлучэнні і сказы зыходнай мовы і іх перакладныя адпаведнікі, што адыгрывае значную ролю ў раскрыцці значэнняў слоў. У слоўніках прадстаўлены таксама фразеалагізмы, прыказкі і прымаўкі, што садзейнічае раскрыццю багатых экспрэсіўных і вобразных магчымасцей абедзвюх блізкароднасных моў, паказвае агульнае і адрознае ў іх фразеалагічных фондах. Адзначаныя слоўнікі не толькі служаць сродкам атрымання неабходнай інфармацыі, але і выконваюць выхаваўчую функцыю: у іх прадстаўлены канкрэтны моўны матэрыял, звязаны з патрыятычным выхаваннем маладога пакалення краіны. Добрае веданне рускай і беларускай арфаграфіі і арфаэпіі, уменне правільна выкарыстоўваць пры перакладзе эквіваленты другой мовы дапамагаюць школьнікам пазбегнуць шматлікіх памылак, звязаных з ужываннем слоў, садзейнічаюць павышэнню ўзроўню граматычнасці і культуры мовы ва ўмовах беларуска-рускага двухмоўя.

Безумоўна, такія, арыентаваныя на школьную аўдыторыю двухмоўныя слоўнікі, што выконваюць самыя розныя функцыі — вучэбную, даведачную, сістэматызуючую, інфарматыўную і нарматыўную, вельмі патрэбны. Яны ўтрымліваюць вялікія магчымасці ў справе навучання блізкароднасным дзяржаўным мовам маладога пакалення краіны і садзейнічаюць аптымізацыі працэсу вывучэння нацыянальнай мовы як мовы тытульнай нацыі.

Вольга НІКАЛАЕВА,
Тамара ТРУХАН.

ISSN 1994-9146

Галоўны рэдактар Вадзім Аляксандравіч Кнышаў

Калектыў супрацоўнікаў УА «Рэспубліканскі інстытут кантролю ведаў» выказвае глыбокае спачуванне галоўнаму бухгалтару РІКВ Кацярыне Аляксандраўне Цыганковай з выпадку напатакушага яе гора — смерці БРАТА.